

ŚREDNIOWIECZNE RATUSZE W KRAJACH EUROPY ZACHODNIEJ – PROGRAM FUNKCJONALNY

MEDIEVAL TOWN HALLS IN WESTERN EUROPEAN COUNTRIES – FUNCTIONAL PROGRAM

Ewa Augustyn - Lenzion

dr inż. arch./adiunkt

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Budownictwa i Architektury
Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego
Zakład Teorii Architektury, Historii i Konserwacji Zabytków

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie na wybranych przykładach podstawowych, typowych założeń funkcjonalnych ratuszy zbudowanych w okresie średniowiecza na terenie Europy Zachodniej.

Słowa kluczowe: ratusz, miasto średniowieczne.

ABSTRAKT

This article aims to present selected examples of the basic assumptions of typical functional town halls built during the Middle Ages in Western Europe.

Key words: town hall, medieval city.

WSTĘP

Od wczesnego średniowiecza w miastach europejskich powstawały budowle o nowej funkcji – ratusze¹. Były one siedzibami powstających organów samorządu miejskiego. Ich rozwój wiązał się z uzyskiwaniem przez mieszczan niezależności od władzy feudalnej i coraz większego wpływu mieszczaństwa na rządy miastami.

Celem artykułu jest przedstawienie na wybranych przykładach podstawowych, typowych założeń funkcjonalnych ratuszy zbudowanych w okresie średniowiecza na terenie Europy Zachodniej.

PROGRAM FUNKCJONALNY

Włochy

We Włoszech północnych ratusze były zwykle budowlami dwukondygnacyjnymi². We wczesnych ratuszach parter, zamknięty zewnętrznymi ścianami, wewnątrz mógł mieścić dziedziniec z podcieniami arkadowymi (np. Broletto w Brescii, 1187 r. – ryc. 1, 2).

Ryc. 1. Broletto w Brescii. Źródło: Stefano Bolognini http://it.wikipedia.org/wiki/File:Broletto_Brescia.JPG

Fig. 1. Broletto in Brescia. Source: Stefano Bolognini http://it.wikipedia.org/wiki/File:Broletto_Brescia.JPG

Ryc. 2. Broletto w Brescii. Krużganki dziedzińca. Źródło: RobyBS89 http://it.wikipedia.org/wiki/File:Portico_broletto.jpg

Fig. 2. Broletto in Brescia. Courtyard. Source: RobyBS89 http://it.wikipedia.org/wiki/File:Portico_broletto.jpg

Od XIII w. całe przyziemie było otwartą halą kolumnową, najczęściej dwutraktową (np. L'Arengario w Monzy, 1293 r., Broletto Nuovo w Mediolanie, XIII w. – ryc. 3) lub trzy-

¹ E. Augustyn – Lenzion, Średniowieczne ratusze w krajach Europy Zachodniej – geneza, *Przestrzeń i Forma* 2011, nr 16.

² G. M. Tabarelli, *Palazzi Pubblici d'Italia. Nascita e trasformazione del Palazzo Pubblico in Italia fino al XVI Secolo*, Milano 1978, s. 31 – 124.

traktową (Palazzo della Ragione w Bergamo). Mogło pełnić funkcje reprezentacyjnej auli, sali sądowej lub hali targowej³ (np. Bazylika w Vicenzy).

Ryc. 3. Broletto Nuovo w Mediolanie. Przyziemie. Źródło: Giovanni Dall'Orto http://commons.wikimedia.org/wiki/File:5027_-_Milano_-_Broletto_nuovo_-_Sotto_il_porticato_-_Foto_Giovanni_Dall%27Orto,_24-July-2007.jpg

Fig. 3. Broletto Nuovo in Milano. Source: Giovanni Dall'Orto

Piętro zajmowała jednoprzestrzenna sala obrad samorządu. Otwierała się ona balkonem w stronę placu, przy którym zwykle stał ratusz. Z balkonu ogłaszano postanowienia władz miasta. Podobną funkcję mógł pełnić spocznik zewnętrznych schodów, znajdujący się na wysokości pierwszego piętra.

Ryc. 4. Palazzo Pubblico w Sienie. Źródło: Markus Mark <http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:505SienaPalPubblico.JPG&filetimestamp=20090625202644>

Fig. 4. Palazzo Pubblico in Siena. Source: Markus Mark

Ryc. 5. Palazzo Pubblico w Sienie. Dziedziniec. Źródło: Sailko http://en.wikipedia.org/wiki/File:Palazzo_Pubblico_cortile_2.JPG

Fig. 5. Palazzo Pubblico in Siena. Courtyard. Source: Sailko

³ G. M. Tabarelli, *op. cit.*, s. 50 – 51, 52 – 53.

We Włoszech środkowych ratusze były budowlami wielokondygnacyjnymi (najczęściej trzy lub cztery kondygnacje), zamkniętymi, o charakterze obronnym⁴. Często posiadały wewnętrzny dziedziniec otoczony podcieniami (np. Palazzo Pubblico w Sienie – ryc. 4, 5). Zewnętrzne podcienia w parterze występowały rzadko i tylko od strony frontowej (np. jednotraktowe w Palazzo Comunale w Pistoii, 1284 – 1385). Tam gdzie ich nie było, wznoszono przy tym samym placu przy którym stał ratusz tzw. Loggia Publica⁵ (np. Loggia dei Lanzi we Florencji).

Oprócz jednoprzestrzennej Sali Rady na piętrze, mniejszych pomieszczeń w parterze i na pozostałych kondygnacjach, niektóre ratusze posiadały kaplicę (Palazzo Vecchio we Florencji).

Ryc. 6. Ratusz w Lubece. Źródło: Arnold Paul
http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Germany_Luebeck_townhall.JPG&filetimestamp=20050809214539

Fig. 6. The Town Hall in Lübeck.
 Source: Arnold Paul

Niemcy

W Niemczech za podstawowe budowle publiczne spełniające wymagania życia miejskiego uważało się w okresie średniowiecza siedzibę Rady Miasta, dom kupiecki i dom spotkań mieszczan (tzw. dom zabaw lub tańca). Mogły to być budowle oddzielne lub funkcje były łączone w ratuszu⁶.

Początkowo ratusze były budowlami dwukondygnacyjnymi. Miały plan prostokąta i ubogi program: Sala Rady, archiwum, pomieszczenia targowe, piwnice na wino lub piwo (np. ratusz w Gelnhausen z XII w.⁷). W miarę rozwoju miast, w XIV i XV w., zwiększano ilość pomieszczeń. W znaczących ośrodkach, zwłaszcza tych związanych z Hanzą, rozbudowywano ratusze o dalsze skrzydła. Były one związywane w jednolitą pod względem formy całość (np. ratusz w Lubece – ryc. 6) lub tworzyły tzw. Gruppenbau (np. ratusz w Stendal, ratusz w Tangermünde – ryc. 7)⁸.

⁴ G. M. Tabarelli, *op. cit.*, s. 125 – 162.

⁵ G. Korompay, *Kształtowanie głównych placów miejskich we Włoszech w okresie średniowiecza*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1966 t. 11, z. 1, s. 33.

⁶ K. Gruber, *Das deutsche Rathaus*, München 1943, s. 21 - 26; F. D. Jacob, *Ostdeutsche Rathäuser*, Leipzig 1992, s. 38 – 46.

⁷ K. Gruber, *op. cit.*, s. 27.

⁸ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 59 – 60; K. Gruber, *op. cit.*, s. 56 – 71; H. Sachs, *Das Rathaus in Stendal*, Leipzig 1968.

Ryc. 7. Ratusz w Tangermünde. Źródło: <http://www.hood.de/angebot/41525777/ak-tangermuende-kr-stendal-rathaus-gesamtansicht.htm>

Fig. 7. The Town Hall in Tangermünde.

Centralnym miejscem ratusza była Wielka Sala. Mieściła się na drugiej kondygnacji. Sala mogła być jednotraktowa (np. Hansesaal i Löwensaal w Lubecie) albo była podzielona rzędem słupów na dwa trakty. Odbywały się tam zebrania Rady. Sala mogła także pełnić funkcję świąteczno – reprezentacyjną dla patrycjatu i osób wysoko postawionych lub funkcję domu tańca w określone dni⁹. Dlatego występowała w niej niekiedy empora dla muzyków. W pobliżu Sali mogła się znajdować kaplica dla członków Rady (np. w ratuszu w Halle, 1327 r.)¹⁰. W miarę rozwoju administracji na piętrze mogły się pojawić: izba Rady, pokój pisarza, archiwum¹¹. Tu mogły także znaleźć miejsce pomieszczenia sądowe, były wtedy połączone z wykuszem lub balkonem do oznajmiania zarządzeń. W niektórych miastach, szczególnie w Brandenburgii, sądy odbywały się w arkadowych podcieniach parteru, otwartych w stronę rynku¹² (np. ratusz w Münster – ryc. 8). Sale sądowe były połączone z celami więziennymi w piwnicy lub na poddaszu. Z tą funkcją była też związana sala tortur oraz stojący zwykle na rynku pręgierz.

Dom kupiecki w południowych Niemczech był zwykle odrębną budowlą, w północnych i północno - wschodnich regionach stanowił część ratusza¹³. W ratuszach typu Gruppenbau mógł stanowić odrębne skrzydło. W ratuszach na planie prostokąta handel zajmował przyziemie. Tam mogła się również znajdować m. in. waga miejska. Przyziemia ratuszy były zwykle dwutraktowymi halami (np. ratusz w Dortmundzie).

Piwnice ratuszy oprócz cel więziennych mieściły (szczególnie w północnych Niemczech) pomieszczenia do przechowywania i wyszynku wina i piwa¹⁴. W znaczących ośrodkach hanzeatyckich (Lubeka, Rostock) piwnice mogły znajdować się pod całym rozległym założeniem ratuszowym¹⁵.

⁹ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 43.

¹⁰ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 44, 60; K. Gruber, *op. cit.*, s. 23.

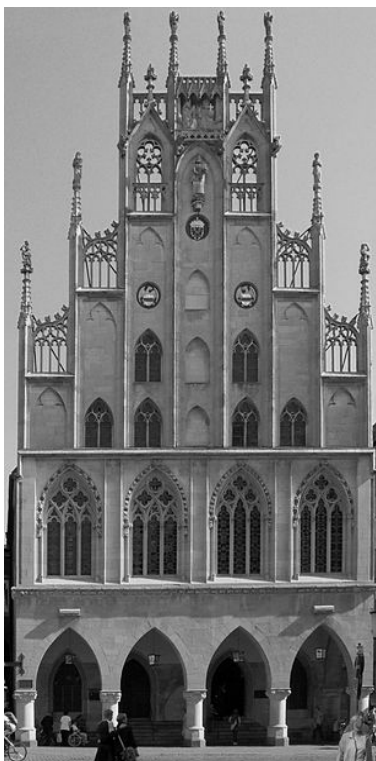
¹¹ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 41, 43 – 44.

¹² K. Gruber, *op. cit.*, s. 22; F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 41, 58.

¹³ K. Gruber, *op. cit.*, s. 25.

¹⁴ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 39, 40.

¹⁵ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 57; E. Gąsiorowski, *Ratusz Staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971, s. 59 i przyp. 251.

Ryc. 8. Ratusz w Münster. Źródło: Florian Adler
<http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:RathausM%C3%BCnster.jpg&filetimestamp=20060521181532>

Fig. 8. The Town Hall in Münster. Source: Florian Adler
<http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:RathausM%C3%BCnster.jpg&filetimestamp=20060521181532>

Ryc. 9. Ratusz w Brugii. Źródło: Rafaël Delaedt
http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Brugge_belfort.jpg&filetimestamp=20060605171321

Fig. 9. The Town Hall in Brugge. Source: Rafaël Delaedt
http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Brugge_belfort.jpg&filetimestamp=20060605171321

Flandria

Mieszkańskie wieże miejskie (tzw. beffroi), pełniące funkcję siedzib samorządu od XII w. na pierwszym piętrze mieściły salę posiedzeń Rady i Ławy (sądu ławniczego) a na wyższej kondygnacji salę dzwonów. Podobnie było w północnej Francji. Wieża, początkowo zastępująca ratusz z czasem stawała się jednym z jego elementów (np. ratusz w Brugii – ryc. 9).

Dla późniejszych, wykształconych form ratuszy flamandzkich charakterystyczny był podział na dwie kondygnacje. Piętro zajmowała obszerna Sala Rady. Parter, przeważnie dwutraktowy, był przestronną halą kupiecką (ratusz w Brugii, od 1377 r.)¹⁶.

Francja

Zasadnicze rozplanowanie układu pomieszczeń ratuszy francuskich ukształtowało się już w końcu XII w. i było zbliżone do flamandzkiego, jednak o znacznie mniejszej skali. Wykształcone ratusze późnogotyckie, zwykle dwukondygnacyjne, charakteryzował podział wnętrza na mniejsze pomieszczenia. W parterze miały przeznaczenie handlowe, maga-

¹⁶ I. L. Maca, I. W. Ern, *Architektura Francji*, w: *Wsieobszczaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s.422; K. Simon, *Rathäuser und Hallenbauten in Belgien*, *Kunstchronik* 1915, XXVI Jhrg. 1914/1915 nr 18, s.233 i n.; E. Gąsiorowski, *op. cit.*, s. 59 i przyp. 252.

zynowe lub skład broni. Piętro mieściło reprezentacyjną salę wraz z przylegającymi pokojami administracyjnymi¹⁷ (np. ratusz w Arras – ryc. 10).

Ryc. 10. Ratusz w Arras. Źródło: Paul Hermans; http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Arras_HdV.jpg&filetimestamp=20060506220646

Fig. 10. Town Hall of Arras. Source: Paul Hermans; http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Arras_HdV.jpg&filetimestamp=20060506220646

Dania (teren obecnej południowej Szwecji)

Rozwiązania ratuszy były oparte na wzorach niemieckich i lokalnej tradycji¹⁸. Gotyckie były niewielkimi jednopiętrowymi budynkami na planie prostokąta (np. ratusz w Ystad, poł. XV w. – ok. 24x10m). Parter pełnił funkcje handlowe. Miał plan trójdzielny i powielał schemat planu domu mieszkalnego (tzw. parustuguplan). Do centralnie wydzielonego przedsionka ze schodami na piętro przylegało z obu stron po jednym pomieszczeniu. Na piętrze znajdowało się główne pomieszczenie – jednoprzestrzenna sala obrad Rady. Brak natomiast reprezentacyjnych sal o charakterze towarzysko – świątecznym, które mieściły się w domach gildii. Sklepione piwnice ratuszy miast nadmorskich miały charakter składów na wino i piwo (np. Ystad – ryc. 11).

Anglia

Ratusze początkowo były przede wszystkim siedzibami Rady. Od końca XV w. pełniły funkcje administracyjno - handlowe¹⁹. Parter często był całkowicie lub częściowo otwartą halą słupową. Mieścił zwykle stanowiska kupieckie i cele więzienne. Na piętrze znajdowała się Sala Rady, sala sądowa i pomieszczenia administracyjne. W skład programu funkcjonalnego mogła też wchodzić kuchnia z jadalnią oraz skarbiec. Wyjątkowo zdarzały się ratusze o dużo bogatszym programie (ratusz w Exeter, 1160 r. – k. XVI w.²⁰).

¹⁷ G. A. Sarkisian, *Architektura Francji*, w: *Wsieobsczaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 97; I. L. Maca, I. W. Ern, *op. cit.*, s. 403, 404; J. Habela, *Ratusz Staromiejski w Gdańsku*, Wrocław 1975, s. 84.

¹⁸ N. G. Sandblad, *Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658*, t. 2: *Skånsk senmedeltid och renässans*, Lund 1949, s. 155 – 162, 301 – 306.

¹⁹ R. Tittler, *Architecture and Power. The Town Hall and the English Urban Community c. 1500 – 1640*, Oxford 1991, s. 33 – 42 i passim.

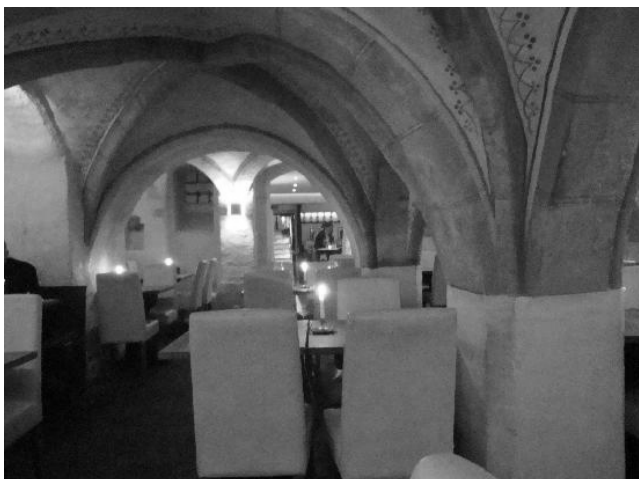
²⁰ R. Tittler, *op. cit.*, s. 41.

ZAKOŃCZENIE

Podstawową funkcją ratusza była funkcja związana z urzędowaniem Rady Miejskiej. Dodatkowe funkcje pojawiające się w większości ratuszy związane były w średniowieczu z sądownictwem i handlem.

Mimo dużego zróżnicowania programów ratuszy na terenie Europy zachowana była zwykle zasada przeznaczania drugiej, reprezentacyjnej kondygnacji na pomieszczenia Rady. Funkcje dodatkowe zajmowały wówczas parter (najczęściej przeznaczenie handlowe) oraz poddasze.

Charakterystycznym elementem ratuszy w wielu miastach Europy były wieże (głównie Flandria, Francja, północne Włochy). Były ważnym punktem obserwacyjnym, z którego można było dostrzec niebezpieczeństwo i ostrzec mieszkańców miasta. Mogły mieścić skarbiec, archiwum, więzienie, wartownię. Na wieży znajdował się zegar, często jedyny w mieście.

Ryc. 11. Sklepione piwnice ratusza w Ystad (obecnie restauracja).

Fig. 11. Vaulted cellars of Town Hall in Ystad (now a restaurant). Źródło/Source: Petles

http://www.tripadvisor.com/Restaurant_Review-g667279-d1108533-Reviews-Store_Thor-Ystad_Skane.html

MEDIEVAL TOWN HALLS IN WESTERN EUROPEAN COUNTRIES – FUNCTIONAL PROGRAM

INTRODUCTION

This article aims to present selected examples of the basic assumptions of typical functional town halls built during the Middle Ages in Western Europe.

FUNCTIONAL PROGRAM

Italy

In northern Italy town halls were usually two-storey buildings²¹. From the thirteenth century, the whole ground floor was an open pillared hall, usually two- or three-treated. It could perform the functions of a representative assembly hall, court room or exhibition

²¹ G. M. Tabarelli, *Palazzi Pubblici d'Italia. Nascita e trasformazione del Palazzo Pubblico in Italia fino al XVI Secolo*, Milano 1978, s. 31 – 124.

hall²². Floor space occupied a government meeting hall. In central Italy town halls were multi-story structures (usually three or four stories), of closed, defensive nature²³. They often have an inner courtyard surrounded by arcades.

Germany

Initially, town halls had a rectangular plan and basic program²⁴. With the development of cities in the fourteenth and fifteenth century they increased the number of rooms or expanded town halls²⁵. Council Hall was located on the second floor. Hall could be one- or two-treated. Hall could also act as a festive – representative function²⁶. Near the hall could be found the chapel for Council members²⁷. With the development of administration on the floor could appear judicial and other facilities²⁸. In some cities, the courts were held in the arcades opened in the direction of the market²⁹. Courtrooms were connected with the jail cells in the basement or the attic. Cellars of town halls could also locate premises for storage and dispensing of wine and beer³⁰. In northern and north eastern German town halls basement were usually treated as two-treated trading halls³¹.

Flandria

For the developed form of Flemish town halls characteristic was the division into two tiers. Floor occupied large Council Hall. Ground floor, mostly two-treated, was a spacious merchant hall³².

France

Late developed Gothic town halls interior was characterized by division into smaller spaces. The ground floor had a commercial purpose, storage or weapons magazine. Floor housed ceremonial hall with adjoining administrative rooms³³.

Denmark (the area is now southern Sweden)

Solutions of town halls were based on patterns of German and local traditions³⁴. Gothic buildings were small rectangle. The ground floor served for a commercial purposes. On the floor there were the main room – single-spaced Council meeting room. Vaulted cellars of town halls of the coastal cities have a character of warehouses for wine and beer.

England

Town halls from the late fifteenth century carried out the administrative – commercial functions³⁵. The ground floor was often fully or partly open hall. Usually housed merchants' position and prison cells. On the floor there was a Council Hall, courtroom and

²² G. M. Tabarelli, *op. cit.*, s. 50 – 51, 52 – 53.

²³ G. M. Tabarelli, *op. cit.*, s. 125 – 162.

²⁴ K. Gruber, *op. cit.*, s. 27.

²⁵ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 59 – 60; K. Gruber, *op. cit.*, s. 56 – 71; H. Sachs, *Das Rathaus in Stendal*, Leipzig 1968.

²⁶ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 43.

²⁷ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 44, 60; K. Gruber, *op. cit.*, s. 23.

²⁸ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 41, 43 – 44.

²⁹ K. Gruber, *op. cit.*, s. 22; F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 41, 58.

³⁰ F. D. Jacob, *op. cit.*, s. 39, 40, 57; E. Gašiorowski, *Ratusz Staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971, s. 59 i przyp. 251.

³¹ K. Gruber, *op. cit.*, s. 25.

³² I. L. Maca, I. W. Ern, *Architektura Francji*, w: *Wsieobszczaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 422; K. Simon, *Rathäuser und Hallenbauten in Belgien*, *Kunstchronik* 1915, XXVI Jhrg. 1914/1915 nr 18, s. 233 i n.; E. Gašiorowski, *op. cit.*, s. 59 i przyp. 252.

³³ G. A. Sarkisian, *Architektura Francji*, w: *Wsieobszczaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 97; I. L. Maca, I. W. Ern, *op. cit.*, s. 403, 404; J. Habela, *Ratusz Staromiejski w Gdańsku*, Wrocław 1975, s. 84.

³⁴ N. G. Sandblad, *Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658*, t. 2: *Skånsk senmedeltid och renässans*, Lund 1949, s. 155 – 162, 301 – 306.

³⁵ R. Tittler, *Architecture and Power. The Town Hall and the English Urban Community c. 1500 – 1640*, Oxford 1991, s. 33 – 42 i passim.

administrative space. The functional program could also include a kitchen and dining room and treasury.

CONCLUSION

The primary function of town hall was the function associated with the office of the City Council. Additional features were associated with the judiciary and trade. Usually the principle of devoting the other, a representative floor, for the Council premises was preserved.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Augustyn – Lenzion E., Średniowieczne ratusze w krajach Europy Zachodniej – geneza, *Przestrzeń i Forma* 2011, nr 16.
- [2] Gašiorowski E., *Ratusz Staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971.
- [3] Gruber K., *Das deutsche Rathaus*, München 1943.
- [4] Habela J., *Ratusz Staromiejski w Gdańsku*, Wrocław 1975.
- [5] Jacob F. D., *Ostdeutsche Rathäuser*, Leipzig 1992.
- [6] Korompay G., Kształtowanie głównych placów miejskich we Włoszech w okresie średniowiecza, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1966, t. 11, z. 1, s. 27 – 42.
- [7] Maca I. L., Ern I. W., Architektura Francji, w: *Wsieobszczaja istoria architektury, t. 4*, Leningrad – Moskwa 1966, s. 325 – 423.
- [8] Sachs H., *Das Rathaus in Stendal*, Leipzig 1968.
- [9] Sandblad N. G., *Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658, t. 2: Skånsk senmedeltid och renässans*, Lund 1949.
- [10] Sarkisian G. A., Architektura Francji, w: *Wsieobszczaja istoria architektury, t. 4*, Leningrad – Moskwa 1966, s. 92 – 154.
- [11] Simon K., Rathäuser und Hallenbauten in Belgien, *Kunstchronik* 1915, XXVI Jhrg. 1914/1915 nr 18, s. 233 – 244.
- [12] Tabarelli G. M., *Palazzi Pubblici d'Italia. Nascita e trasformazione del Palazzo Pubblico in Italia fino al XVI Secolo*, Milano 1978.
- [13] Tittler R., *Architecture and Power. The Town Hall and the English Urban Community c. 1500 – 1640*, Oxford 1991.

O AUTORZE

Autorka zatrudniona jest na stanowisku adiunkta w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.

AUTHOR'S NOTE

The author is being employed on the position of lecturer in the Institute of Architecture and Spatial Planning of the West Pomeranian University of Technology, Szczecin.